

DE BOER, Minne Gerben. 'Het werkwoord *lasciare* en de polysemie'. Hoofdstuk 4 van *Woordstudies I. ITALIANISTICA ULTRAIECTINA 4*. Utrecht: Igitur, Utrecht Publishing & Archiving Services, 2009. ISBN 978-90-6701-025-2. 69-86.

SAMENVATTING

Dit hoofdstuk is een beschrijving van de betekenis van het Italiaanse werkwoord *lasciare* op grond van een corpus van 282 voorbeeldzinnen. Voor de analyse is gebruik gemaakt van een vroege versie van de semantische theorie van Jackendoff.

RIASSUNTO

Questo capitolo è una descrizione del significato del verbo *lasciare* in base ad un corpus di 282 esempi. L'analisi è stata eseguita in base ad una prima versione della teoria semantica di Jackendoff.

SUMMARY

This chapter is a description of the Italian verb *lasciare* on the basis of 282 examples. The analysis has been made in the framework of an early version of Jackendoff's semantic theory.

KEY-WORDS

Word semantics, Jackendoff, lasciare

© Minne G. de Boer

De bundel *Woordstudies I* vormt het vierde deel van de reeks ITALIANISTICA ULTRAIECTINA. STUDIES IN ITALIAN LANGUAGE AND CULTURE, uitgegeven door Igitur, Publishing & Archiving Services, ISSN 1874-9577 (<http://www.italianisticaultraiectina.org>).

4. HET WERKWOORD *LASCIARE* EN DE POLYSEMIE

Inleiding

Dit hoofdstuk is een studie over de verschillende betekenissen van *lasciare* en over hun onderlinge verband in het theoretische kader van de lexicalistische semantiek van Jackendoff. Het bouwt voort op eerder onderzoek over de syntaxis van de perceptieve en causatieve werkwoorden (zie De Boer en van Tiel-Di Maio 1979) en verkent hierbij de mogelijkheden van de semantische theorie van Jackendoff 1976. Ik ben vooral geïnteresseerd in de interne structuur van een lemma (of lexicaal item): uitgangspunt is de hypothese dat een lemma ongedeeld is, dat wil zeggen niet gesplitst moet worden in twee homonieme lemmata, zolang het tegendeel niet bewezen is, en dat polysemie zich manifesteert in een verzameling deelbetekenissen (*sensi* of *accezioni*) plus een verband ertussen. Een van de taken van de semantische theorie is de formalisering van de notie 'verband tussen twee deelbetekenissen'. Deze taak verkeert nog in een beginstadium, voorlopig beschikken we alleen nog maar over een aantal toegestane verbanden, die afgeleid kunnen worden uit de laatste paragraaf van Jackendoff 1976.¹

De opbouw van dit hoofdstuk is de volgende. Eerst presenteer ik de syntactische constructies met *lasciare* die ik gevonden heb in een klein corpus. Daarna geef ik een korte inleiding tot de principes van de semantische theorie van Jackendoff, waarbij ik me beperk tot wat voor de onderhavige discussie strikt nodig is. Vervolgens ga ik nader in op enkele betekenissen van *lasciare*, waarvoor ik een semantische analyse zal proberen te geven in het kader van Jackendoff. Tenslotte trek ik enkele voorlopige conclusies.

Corpus en indeling van de betekenissen

Mijn corpus wordt gevormd door alle voorbeelden van het gebruik van *lasciare* in vier hedendaagse Italiaanse romans: *Il Gattopardo* van Tomasi di Lampedusa, *La Ciociara* van Moravia, *Il sentiero dei nidi di ragno* van Calvino en *Ferrovie locali* van Cassola. Dit corpus bevat 282 voorbeelden met *lasciare*. Syntactisch gezien kunnen ze onderverdeeld worden in zes hoofdtypes en een tiental minder centrale constructies. Ik zal me beperken tot de hoofdtypes en me beperken tot een korte vermelding van de andere als dat in de discussie van pas komt.²

Voor de hoofdtypes geef ik voorbeelden uit het corpus, waarvan de tekst vaak enigszins aangepast is om los van de context beter begrijpelijk te zijn. De onderverdeling van de voorbeelden komt meestal overeen met onderscheidingen van se-

¹ Zie de conclusie van dit hoofdstuk.

² Zie de appendix voor de lijst van deze constructies.

mantische aard; maar soms, zoals in (6), met syntactische onderscheidingen. Ik geef eerst de hele lijst, daarna een kort commentaar op de afzonderlijke voorbeelden. Elk van de voorbeelden is voorzien van een vrije Nederlandse vertaling.³

1) NP₁ *lascia* NP₂

- a) *lasciare il proprio paese; la strada maestra* 'zijn dorp verlaten; van de hoofdweg afgaan'
- b) *lasciai la casa e il negozio* 'ik verliet mijn huis en de winkel'
- c) *lasciare una persona; ci siamo lasciati* 'bij iemand weggaan; we zijn uit elkaar gegaan'
- d) *ho lasciato il servizio* 'ik ben niet langer in dienst (bij X)'
- e) het type: *la febbre lo ha lasciato* 'hij heeft geen koorts meer'
- f) *il Dritto lascia la mano di Giglia* 'Il Dritto laat de hand van Giglia los'

2) NP₁ *lascia* NP₂ AP

- a) *lo lascio libero* (twee betekenissen, zie de discussie later in dit hoofdstuk) 'ik laat hem vrij'
- b) *la mamma aveva lasciato la porta spalancata* 'moeder had de deur wijd open gelaten'
- c) *la zona fu lasciata vuota* 'het gebied werd vrijgehouden'.

3) NP₁ *lascia* NP₂ (a NP₃), waarin NP₃ het meewerkend voorwerp is.

- a) *lasciami il mitra che gli faccio la guardia* 'geef mij het pistool, dan kan ik hem bewaken'
- b) *Tommasino aveva lasciato alla moglie parecchio denaro ma niente provviste* 'Tommasino had zijn vrouw heel wat geld achtergelaten, maar geen proviand'
- c) *ho lasciato una mancia* 'ik heb een fooi gegeven'

4) NP₁ *lascia* NP₂ P + NP₃, waarin P een voorzetsel van plaats is.

- a) *aveva lasciato i libri sul sedile / la valigia in terra / la vettura al palazzo / il bambino dalla signora di sotto / le sigarette in tasca dei calzoni* 'hij had de boeken op de zitting laten liggen / de koffer op de grond laten staan / de auto bij het huis neergezet / het kind bij de benedenbuurvrouw achtergelaten/gebracht / de sigaretten in zijn broekzak gehouden'
- b) *lasciami in pace; lasciava il palazzo in balia dei servi; lasciava la vedova e tre figli in condizioni economiche relativamente buone* 'laat mij met rust; hij liet het huis over aan

³ Ik ga ervan uit dat met deze vertalingen de betekenis van de voorbeelden voor de intelligente lezer duidelijk is. Ik ben een principiële tegenstander van het gebruik van glossen zoals dat regel is in Engelstalige artikelen, omdat deze glossen klakkeloze woordcorrespondenties presenteren (bijvoorbeeld in ons geval *lasciare* = *laten*), die juist ontkennen wat contrastieve semantische studies aantonen, namelijk dat er geen een-op-een correspondenties zijn.

de zorgen van het personeel; hij liet zijn weduwe en zijn kinderen in betrekkelijk goede omstandigheden achter'

c) *riconsegno il palazzo nello stato preciso in cui è stato lasciato* 'ik draag het gebouw over in dezelfde staat als waarin het was achtergelaten'

d) *non ho lasciato tracce* 'ik heb geen sporen achtergelaten'

5) NP₁ *lascia che S*, waarin S een werkwoord in de conjunctief bevat

lascia che si sbrighino da soli. 'laat ze zich zelf maar redden'

6) NP₁ *lascia V Inf NP₂ (P + NP₃) (da + NP₄)*

a) *vivere e lasciar vivere* 'leven en laten leven'

b) *lascia entrare il cane* 'hij laat de hond binnen'

c) *la siepe lascia vedere i campi* 'door de heg kun je de akkers zien'

d) *non volevo lasciarmi sfuggire la carne* 'ik wilde mij het vlees niet laten ontgaan'

e) *Menica si era lasciata ingravidare dal fidanzato* 'Menica had zich door haar vriend laten bezwangeren'

Toelichting op de indeling

Het eenvoudige transitieve type (1) bevat heel verschillende semantische subtypes. De eerste vijf voorbeelden (a) — (e) geven variaties van dezelfde betekenis, gerangschikt naar de subcategorisatie [\pm concreet, \pm levend] van de subject en object NP: object [+ levend] in (c) en in (e), [+ concreet, – levend] in (a) e (b), [– concreet] in (e). In deze voorbeelden komt *lasciare* overeen met het Franse *quitter* of *laisser* en het Engelse *leave*. Type (f) heeft een andere betekenis van *lasciare*: deze komt overeen met het Franse *lâcher* en het Engelse *let go*. Verder vinden we onder de eenvoudige transitieven twee constructies die semantisch gezien drie plaatsen hebben: type 3c en type 4d. Onder één enkele syntactische constructie *NP lascia NP* gaan dus minstens de vier semantische types schuil, die genoemd worden onder (7):

- 7) *lascio la casa* (=1b)
lascio la sua mano (=1f)
lascio una mancia (=3c)
lascio delle tracce (=4d).

De constructies van type 2, *NP lascia NP AP*, die syntactisch tamelijk homogeen zijn, zijn onder te verdelen volgens het bereikte effect: de toestand die door AP wordt uitgedrukt kan aan de handeling *lasciare* voorafgegaan zijn, of er het resultaat van zijn. Voorbeeld 2a is semantisch dubbelzinnig: *lo lascio libero* kan betekenen dat ik hem zijn vrijheid niet ontnem of dat ik hem die teruggeef. Van de andere voorbeelden illustreert 2b de eerste betekenis: de deur was al wijd open, 2c de tweede: het gebied was eerst vol mensen, althans in de context van het boek, want de andere interpretaties zijn nog altijd mogelijk als de zinnen los voorkomen.

Het onderscheid tussen meewerkend voorwerp (de voorbeelden van 3) en bepaling van plaats (de voorbeelden van 4) kan moeilijk gemaakt worden op syntactische basis, vooral wanneer het meewerkend voorwerp een niet-levende zaak aangeeft en dus overeenkomt met het clitische pronomen *ci* en niet *gli*. Op het semantische vlak is het onderscheid daarentegen eenvoudig, omdat het meewerkend voorwerp bezit aangeeft. In de voorbeelden 3a en 3b zien we een secundaire semantische tegenstelling: 3b veronderstelt wel, maar 3a niet dat het onderwerp van de zin dood is.

In type (4) komen bepalingen van plaats voor, die gesubcategoriseerd worden door het werkwoord. Deze constructies onderscheiden zich van constructies waarin de bepaling van plaats niet door het werkwoord geselecteerd is. We kunnen daarvoor dubbelzinnige zinnen vormen, bijvoorbeeld de zin *lo abbiamo lasciato sul ponte*, die een voorbeeld kan zijn van 4a met een door het werkwoord geselecteerde bepaling van plaats ('we hebben hem op de brug achtergelaten'), of van type 1c waarin de bepaling van plaats losstaat van het werkwoord ('we hebben hem op de brug verlaten = het is daar dat we bij hem zijn weggegaan'). De types van 4 zijn nog onder te verdelen in constructies met concrete bepalingen van plaats (4a) en constructies met abstracte bepalingen van plaats (4b). Er is ook nog een andere soort dubbelzinnigheid mogelijk, zoals blijkt uit de zin uit het corpus: *avevano lasciato le case a Fondi* waarin *le case a Fondi* 'de huizen in Fondi' één enkel NP₂ vormt en de constructie dus tot type 1b behoort.

Type 5 is een constructie samengesteld uit twee zinnen waarvan ik in het corpus een paar voorbeelden heb gevonden. Ook van 6 wordt vaak gezegd dat hij uit twee zinnen bestaat, tenminste in de dieptestructuur. Hier wil ik me niet uitlaten over de te prefereren syntactische analyse van 6, maar geef ik voor het gemak betrekkelijk concrete analyses, die het voordeel hebben dat ze het parallellisme laten zien tussen deze constructies en die zonder infinitief. Opmerkelijk is dat ik ondanks het getalsmatige belang van deze groep (124 op 282 gevallen) geen enkel geval heb kunnen vinden met twee of drie niet-pronominale argumenten.

De theorie van Jackendoff

Laten we dan nu overgaan tot de presentatie van de semantische theorie van Jackendoff. Hij neemt vijf axiomatische praedicaten aan, die een hoofdbestanddeel vormen van veel praedicaten in iedere taal. Praedicaten hebben een vast aantal argumenten: de argumenten van een bepaald praedicaat definiëren 'thematische' relaties. De axiomatische praedicaten worden opgesomd onder 8-12:

8) GO (x, y, z)

9) STAY (x, y)

10) BE (x, y)

11) CAUSE (x, e), waarin $e = \text{GO, STAY, BE}$, zoals in het voorbeeld CAUSE ($x, \text{GO} (y, Z, W)$)

12) LET (x, e), waarin e net zo geïnterpreteerd wordt als in (11).

Het predicat GO geeft beweging aan en heeft x als Thema, y als Herkomst, z als Bestemming. STAY geeft een duratieve toestand aan, en heeft x als Thema en y als Plaats (in het Engels *Location*). BE geeft een niet-duratieve toestand aan, met dezelfde twee argumenten. CAUSE geeft een causatief praedicaat aan dat x als causatieve Agens heeft en e als Gebeurtenis. LET geeft een permissief praedicaat aan, dat x als permissieve Agens heeft en e als Gebeurtenis. Deze gebeurtenissen zijn aparte praed icaten, zodat CAUSE en LET de praed icaten GO, BE of STAY kunnen bevatten.

De formules om de praed icaten weer te geven is bijvoorbeeld $GO(x, y, z)$, waarin x , y en z variabelen zijn, die in een concrete zin geïnterpreteerd worden via de projectieregel Argumentsubstitutie. Deze regel vervangt de variabelen door constanten die concreet materiaal bevatten dat in de zin aanwezig is. In 13) en 14) vinden we formules die met zinnen corresponderen en niet met lexicale items zoals in 8).

13) *Il treno va da Milano a Napoli* 'de trein rijdt van Milaan naar Napels'

GO (IL TRENO, MILANO, NAPOLI)

14) *Io vado da Milano a Napoli* 'ik ga van Milaan naar Napels'

CAUSE (IO, GO (IO, MILANO, NAPOLI))

In deze formules verwijzen de termen in hoofdletters (TRENO, MILANO, NAPOLI) naar niet nader geanalyseerde semantische representaties.

Facultatieve valenties en incorporatie

Niet alle variabelen worden vervangen met behulp van lexicale items die aanwezig zijn in de syntactische structuur. Zie voorbeeld 15).

15) *Io vado a Napoli*

CAUSE (IO, GO (IO, Y, NAPOLI))

In deze zin ontbreekt de Herkomst. Op het syntactische vlak hebben we slechts twee nominale constituenten, wat op het semantische vlak betekent dat een van de argumenten niet gespecificeerd wordt. De formule voor 15) bevat daarom een y in plaats van een NP. We zijn al eerder voorbeelden van niet-specificatie tegengekomen: in *lascio una mancia* en *lascio delle tracce*, waar Bestemming niet wordt ingevuld.

Een ander belangrijk verschijnsel is incorporatie, die geïllustreerd wordt in 16) en 17).

16) *L'astronave va alla luna* 'het ruimteschip gaat naar de maan'

GO (L'ASTRONAVE, Y, LA LUNA)

17) *L'astronave alluna* '± het ruimteschip doet een maanlanding (lett. 'maanlandt)'

GO (L'ASTRONAVE, Y, LA LUNA)⁴

⁴ In deze voorbeelden laat ik het verschil in aspect buiten beschouwing.

De beide zinnen hebben dezelfde semantische representatie (afgezien van het feit dat het punt van aankomst in 17) meer nadruk krijgt). Maar terwijl in 16) de bestemming, LA LUNA, een van de mogelijke invullingen van de variabele z is, zien we in 17) geen keuzemogelijkheid: het lexicale item zelf specificeert dat LA LUNA als bestemming bedoeld wordt. Het verschil op het vlak van de lexicale items wordt respectievelijk aangegeven door 18) en 19):

18) $va = GO(x, y, z)$

19) $alluna = GO(x, y, LA LUNA)$

Terwijl in 18) alle thematische relaties voor *andare* variabelen zijn, vervangt in 19) de constante LA LUNA voor *allunare* de variabele in het lexicale item zelf, dus niet in de concrete zin.

De axiomatische praedictaten kunnen verder nog verbonden worden met een serie modificatoren, die er de betekenis van beperken: dit verschijnsel kan ook syntactisch weergegeven worden, bijvoorbeeld met bijwoorden van wijze. Zo is *correre* 'rennen' *muoversi velocemente* 'zich snel voortbewegen', een definitie waarin *velocemente* de manier van bewegen nader bepaalt (of 'modificeert', om de term van de Engelse grammatica te gebruiken). We geven deze modificatoren weer als semantische kenmerken die toegevoegd worden aan het axiomatische praedicaat, vergelijk voorbeeld 20), waarin VELOCEMENTE een semantisch kenmerk is dat hier niet nader geanalyseerd wordt.

20) $GO(x, y, z)$

VELOCEMENTE

Sommige van deze modifierende kenmerken hebben tot doel de aard van de beweging of de toestand te wijzigen: dat zijn de zogenaamde locatieve modi. In 21-24 hebben we voorbeelden gegeven van vier locatieve modi: de positionale modus (met het symbool Posit), de possessieve modus (met het symbool Poss), de Identificerende modus (symbool Ident) en de circumstantiële modus (symbool Circ). De locatieve modi kunnen opgevat worden als modificatoren van het axiomatische praedicaat, net als VELOCEMENTE. De hier gebruikte notatie is een vereenvoudiging om ruimte te winnen.

21) GO_{posit} : *il treno va da Milano a Napoli* 'de trein rijdt van Milaan naar Napels'
 $GO_{posit}(IL TRENO, MILANO, NAPOLI)$

22) GO_{poss} : *l'eredità va al figlio primogenito* 'de erfenis gaat naar de oudste zoon'
 $GO_{poss}(L'EREDITÀ, Y, IL FIGLIO PRIMOGENITO)$

23) GO_{ident} : *l'impresa va di male in peggio* 'het bedrijf gaat van kwaad tot erger'.
 $GO_{ident}(L'IMPRESA, MALE, PEGGIO)$

24) GO_{circ} : *il bambino si mette a piangere* 'het kind begint te huilen'.

In 25) geef ik een voorbeeld van een lexical item, waaruit blijkt welke informatie in het lexicon aanwezig moet zijn. Het is het lexical item voor het werkwoord *ricevere* 'ontvangen'.

- 25) *ricevere*:
/ri+čev+e/	(1)
+ V, [+ tweede conj.]	(2)
[+ NP1 ----- NP2 DA NP3]	(3)
GO _{poss} (NP ₂ , NP ₃ , NP ₁)	(4)

De vier regels staan respectievelijk voor (1) fonologische informatie, (2) morfologische informatie en syntactische categorie, (3) syntactisch selectiekader en (4) semantische weergave. Hier zien we bijvoorbeeld dat het werkwoord *ricevere* in zijn syntactische constructie drie constituenten heeft, te identificeren als NP₁ voor het onderwerp, NP₂ voor het meewerkend voorwerp en NP₃ voor de constituent die geregeerd wordt door *da*. De semantische weergave geeft aan dat het een werkwoord van possessieve beweging betreft (dat wil zeggen overdracht van bezit), dat het lijdend voorwerp van de syntactische constructie als Thema heeft, de bepaling van *da* als Herkomst en het onderwerp van de zin als Bestemming. Wanneer de syntactische structuur gegeven is, maken de indices het mogelijk de verschillende thematische relaties die voorkomen in een zin met *ricevere* te identificeren.

Toepassing van de theorie

Nu keer ik terug naar de bovengenoemde voorbeelden van *lasciare*, en probeer hun semantische analyse te formuleren in termen van de theorie van Jackendoff. De eenvoudigste voorbeelden zijn die waarin *partire da un luogo* (1 a-e) voorkomt. De formule voor de beweging is, zoals we gezien hebben, (26), dat wil zeggen beweging van het onderwerp van de zin van de plaats die aangegeven wordt door NP₂ naar een niet-gespecificeerde Bestemming.

- 26) GO_{posit} (NP₁ NP₂, z)

In tegenstelling tot *uscire*, geeft *lasciare* geen dimensionaliteit aan. Als NP₁ niet-levend is, volstaat de gegeven formule (zoals in 1e; in de andere gevallen is *lasciare* een gewilde handeling, dus moet, althans volgens Jackendoff 1972, de formule een CAUSE bevatten.⁵ Dan krijgen we formule (27):

⁵ In navolging van Jackendoff (1972) heb ik in dit onderzoek het begrip Agens gelijkgesteld met Persoon die een wil uitdrukt (*will of volition*), waardoor alleen levende NP's Agentes kunnen zijn. Helaas verwacht de analyse van Jackendoff, zoals Hust en Brame (1976) terecht opmerken, enkele

Binnen deze formule kunnen variaties van de locatieve modus optreden en verschillende manieren om Herkomst op te vatten. Om met die laatsten te beginnen, zou ik een de volgende analyse willen voorstellen. In *lascio il mio paese* construeer ik IL PAESE als een punt, terwijl in *esco dal mio paese*, IL PAESE een begrensde vlak is. Het verschil tussen *lasciare* en *uscire* zou dus verband houden met de dimensionaliteit van de plaats van Herkomst. Met een uitbreiding van deze analyse kunnen we het verschil tussen *lascio la strada maestra* en *esco dalla strada maestra* eveneens toeschrijven aan een verschil in dimensionaliteit: de tweede zin ziet LA STRADA als tweedimensioneel, iets dat een Binnen heeft, waar je uit kunt gaan; in de eerste zin is LA STRADA een lijn, de richting van de reis, waar je van kunt afwijken. De verhouding tussen punt en lijn die we uit de beide voorbeeldparen halen is waarschijnlijk onafhankelijk van het werkwoord en houdt verband met de aard van de begintoeestand: rust tegenover beweging. Ik geef deze analyse slechts als een poging, die voor verbetering vatbaar is, maar niettemin dienst kan doen als voorbeeld van hoe er betekenispecificaties toegevoegd kunnen worden aan de basisformule.

In 1b), *lasciai la casa e il negozio*, een zin die geïnspireerd is door *Ciocciara* (28.20), hebben we niet uitsluitend *vertrek*. Cesira vertrekt niet alleen maar van een plaats, zoals ze zo vaak in het boek doet (*lasciai la casetta, la capanna, la casa a Fondi* 'ik verliet het huisje, de hut, het huis in Fondi', enzovoort), maar hier verbreekt ze een band met haar bezit. Jackendoff (1976, 134) geeft ons een middel om deze nuance uit te drukken, namelijk zijn locatieve modus Poss' (het omgekeerde van Poss, dat wil zeggen een modus waarin de normale thematische relaties voor Poss veranderd zijn). Deze locatieve modus kan opgevat worden als een beweging vanuit een begintoeestand waarin het Thema in contact was met zijn bezit (CON NP₂) naar een eindtoestand waarin het dat niet meer is. Deze eindtoestand wordt uitgedrukt door het feit dat Herkomst niet gespecificeerd is.

Nu is de complete representatie van 1b) een combinatie van twee locatieve modi, waarbij Poss' de dominerende modus is en Posit de secundaire modus, die het middel aanduidt waarmee de primaire handeling wordt uitgevoerd. Formule 28), bedoeld om deze situatie uit te drukken, kan geparafraseerd worden als: de band met het bezit verbreken *door te vertrekken*.

begrippen die uit elkaar gehouden moeten worden. In de eerste plaats wordt in een zin als *John rolled down the hill*, *John* als Agens opgevat, ook als de zin een bijwoord als *accidentally* bevat. In de tweede plaats is de Agens het typische eerste argument van werkwoorden als *cause, make, induce, force*, maar deze werkwoorden kunnen een niet-levend subject hebben.

Een suggestie van Hust en Brame is om Agens te associëren met de aanstichter van de handeling, in plaats van met de persoon die wil.

- 28) GO_{poss} (IO, LA CASA E IL NEGOZIO, z)
 Middel: GO_{posit} (IO, LA CASA E IL NEGOZIO, z)

Ook in 1c) hebben we twee interpretaties. Ik kan iemand verlaten, in de zin van mij tijdelijk van hem te verwijderen, of ik kan de banden verbreken die tussen mij en die persoon bestaan. In dit laatste geval is het fysieke vertrek haast altijd een bijkomstige factor. Het is niet gemakkelijk om de betreffende locatieve modus te definiëren; ik ben geneigd Poss als een erg abstracte modus te zien, die verschillende vormen van aanwezigheid kan omvatten, waarvan het juridische bezit een speciaal geval is. In dat geval kan het toebehoren van NP_2 aan NP_1 opgevat worden als een possessieve modus.⁶

Een interessante tegenstelling kunnen we zien in de zinnen 29) en 30).

- 29) *Rosetta e Clorindo si sono lasciati* 'Rosetta en Clorindo gingen uit elkaar'.
 30) *Rosetta si è lasciata con Clorindo* 'Rosetta ging bij Clorindo weg'.

In het eerste geval zijn Rosetta en Clorindo samen tegelijk Agens en Thema, terwijl in het tweede geval de beide functies los van elkaar zijn komen te staan: Rosetta is Agens, terwijl Rosetta en Clorindo Thema zijn (en uiteraard ook Herkomst, maar in de omgekeerde volgorde, die typisch is voor wederkerige constructies). Dus in gewone taal: Rosetta heeft ervoor gezorgd dat Rosetta en Clorindo, die respectievelijk bij Clorindo en Rosetta waren, dat nu niet meer zijn. De formules voor 28) en 29) zijn respectievelijk 31) en 32).

- 31) CAUSE(ROSETTA E CLORINDO, GO_{poss} (R E CL., CL. E R., z))
 32) CAUSE(ROSETTA, GO_{poss} (ROSETTA E CLORINDO, CL. E R., z))

In het geval van de abstracte zaken (1d): *il servizio, il mestiere, il partito, gli studi*, is Herkomst niet een voorwerp, maar een functie: *io servo, io faccio tale mestiere, io sono membro di tale partito, io faccio determinati studi* 'ik dien, ik vervul dat beroep, ik ben lid van die partij, ik doe een bepaalde studie': de locatieve modus is circumstantieel. Zie 33):

- 33) CAUSE (IO, GO_{circ} (IO, IO FACCIO TALE MESTIERE, z))

We zien dat alle gevallen die tot dusver bekeken alleen maar verschillen zijn in de locatieve modus en in de aan- of afwezigheid van CAUSE. Dit zijn verbanden die in het kader van Jackendoff geaccepteerd worden.

⁶ Zie voor een dergelijke analyse van Poss hoofdstuk 9 van deze bundel.

Andere locatieve modi

Laten we nu overgaan tot de gevallen 2, 3 en 4. Deze vormen drie verschillende locatieve modi, die syntactisch worden uitgedrukt door een verschil in syntactische categorie in de derde constituent. Deze modi zijn Posit voor 4, Poss voor 3 en Ident voor 2. In alle drie constructies is er een systematische dubbelzinnigheid tussen GO (x, y, z) en STAY (x, y). Zie de voorbeelden 34), 37) en 40), voor elk waarvan ik twee formules heb gegeven, die staan voor twee verschillende interpretaties.

- 34) *Lascio il bambino dalla signora di sotto*
- 35) LET (IO, STAY_{posit} (IL BAMBINO, LA SIGNORA DI SOTTO))
- 36) CAUSE (IO, GO_{posit} (IL BAMBINO, IO, LA SIGNORA DI SOTTO))
- 37) *Lascio soli gli amici*
- 38) LET (IO, STAY_{ident} (GLI AMICI, SOLO))
- 39) CAUSE (IO, GO_{ident} (GLI AMICI, CON ME, SOLO))
- 40) *Tommasino le ha lasciato i denari*
- 41) LET (TOMMASINO, STAY_{poss} (I DENARI, LEI))
- 42) CAUSE (TOMMASINO, GO_{poss} (I DENARI, TOMMASINO, LEI))

Met het verschil tussen GO en STAY correspondeert een verschillende Agens-situatie. Als het kind bijvoorbeeld al bij de buurvrouw is, blijf ik me niet verzetten tegen die situatie: dit is een voorbeeld van LET. Als het kind eerst bij mij was, doe ik opzettelijk iets om het bij de buurvrouw te brengen: dit is een voorbeeld van cause. Dus normaal hebben we ofwel LET STAY ofwel CAUSE TO GO. De andere voorbeelden kunnen ook op deze manier geanalyseerd worden.

Ik heb ook een duidelijk voorbeeld van de vierde locatieve modus gevonden: de circumstantiële modus. De syntactische constructie is (43), het voorbeeld dat ik in het corpus gevonden heb (44), en de semantische weergave (45).

- 43) NP₁ lascia NP₂ a VP
- 44) *Mancino ha lasciato Pin a badare alla marmitta*
- 45) CAUSE (MANCINO, GO_{circ} (PIN, y , PIN BADA ALLA MARMITTA))

Net als in de gevallen van type 1, kan ook hier een secundaire handeling in het spel zijn die *vertrek* aanduidt. Dat dit element niet altijd aanwezig is is te zien in de tegenstelling tussen *lo lascio solo* 'ik laat hem alleen' (door te vertrekken) en *lo lascio libero* (wat niet mijn vertrek inhoudt, noch een fysiek vertrek, noch een abstract vertrek uit de gevangenschap).

In enkele gevallen (de erfenis-situaties), is er in plaats van *vertrek* de *dood* van de Agens. Het spreekt vanzelf dat sterven opgevat kan worden als een vertrek (vergelijk de Franse zegswijze *partir c'est mourir un peu* voor een omgekeerde analogie). Zie ook het Nederlandse *heengaan*. We kunnen dat weergeven met een GO waarin het argument dat Herkomst aanduidt in de formule geïncorporeerd is. En zo hebben we een oppositie tussen 46) en 47).

46) *partire*: GO (NP₁, NP₂, z)

47) *morire*: GO (NP₁, VITA, MORTE (= NON-VITA))

Een laatste opmerking kunnen we nog maken over de erfenis-situatie: het is een van de weinige gevallen waar de agentiviteit kan ontbreken.. Vergelijk een voorbeeld als 48).

48) *Il nonno mi ha lasciato un bel patrimonio* 'mijn opa heeft me een flink vermogen nagelaten'.

Deze zin impliceert niet noodzakelijkerwijs een opzettelijke handeling van de opa: hij kan ook betekenen dat het geld naar mij gegaan is door een juridisch toeval, geheel zonder medeweten van opa.

Ik ga niet in op 5 en 6: ik neem aan dat het zuivere gevallen van LET (NP₁, EVENT) zijn, ook al moet een gedetailleerde analyse rekening houden met veel gelexicaliseerde combinaties: ik denk niet alleen aan gevallen als *lasciar stare* of *lasciar perdere*, die geïdiomatiseerd zijn en niet langer geanalyseerd kunnen worden als een compositionele functie waarvan *stare* of *perdere* deel uitmaken, maar ook aan al die gevallen met *lasciarsi* die gereduceerd zijn tot een soort hulpwerkwoord van de lijdende vorm. Ik zou de lijst van semantische analyses willen beëindigen met een uitvoeriger discussie van geval 1f, dat ik hier herhaal als 49).

49) *Il Dritto lascia la mano di Giglia*.

Voorbeeld 49), evenals de voorbeelden 50-53, illustreert een betekenis van *lasciare* die overeenkomt met de oorspronkelijke betekenis van het Latijnse *laxare* en met *lâcher* in het Frans. Soortgelijk, maar niet volkomen identiek aan deze betekenis is die welke we tegenkomen in 54).

50) *L'autista lascia il volante* 'de chauffeur laat het stuur los'

51) *Il cavaliere lascia le briglie* 'de ruiter laat de teugels vieren'

52) *Il cane lascia la preda* 'de hond laat de prooi los'

53) (*L'ha presa per le spalle*). *A un tratto si fa scuro in viso e la lascia*. '(Hij pakte haar bij de schouders). Ineens trekt hij een somber gezicht en laat hij haar los'

54) *Il cane lascia la presa* 'De hond laat de greep los'

Voor de analyse van deze betekenis heb ik me laten inspireren door de aanpak die Gruber, de voorganger van Jackendoff, en Jackendoff zelf, gekozen hebben voor het Engelse werkwoord *release* 'vrijlaten, loslaten', dat we in het Italiaans bij benadering kunnen weergeven met *liberare*. Vergelijk 55) en 56).

55) *John released the bird from the cage*

56) *Giovanni liberò l'uccello dalla gabbia*

Voor Gruber evenals voor Jackendoff is *release* een LET_{posit}. Herkomst moet een pluri-dimensioneel concreet voorwerp zijn dat een Binnen heeft. Gruber maakt nu de interessante opmerking dat indien Herkomst menselijk is, zoals in voorbeeld 57), in het Italiaans vertaald als 58), dit impliceert dat deze eerst het Thema vasthield (of omklemde).

57) *John released Bill from the angry policeman* '± John rukte Bill los van de boze agent'

58) *Giovanni liberò Guglielmo dal poliziotto arrabbiato*

De voorbeelden 49)-53) impliceren allemaal dat het onderwerp van de zin het lijdend voorwerp eerst vasthield (of vastklemde of overeind hield of voortduwde. Deze gevallen kunnen dus opgevat worden als bewegingen waarin het onderwerp als Herkomst functioneerde in die iets abstracter zin van Herkomst waarin we in plaats van een Binnen en een Buiten bijvoorbeeld een Vastgehouden en een Niet-vastgehouden hebben. Ik stel voor deze semantische kenmerken de beter te onthouden termen FIXUS en LAXUS voor, die dan moeten aanduiden BINNEN DE BEHEERSING VAN en BUITEN BEHEERSING VAN.

Jackendoff voegt hieraan toe dat *release* nog beter geanalyseerd kan worden als 59).

59) *Let x go/ from an enclosure by opening the enclosure*

(iets uit een omheining laten gaan door de omheining te openen)

Door deze analyse wordt de representatie op twee manieren preciezer: ze geeft een duidelijker beeld van de dimensionele aard van Herkomst, waarbij THE CAGE vervangen wordt door THE INSIDE OF THE CAGE, en voegt een tweede propositie toe, die het middel aangeeft: (*door de omheining te openen*). Ook deze secundaire propositie is een (abstract) geval van de positionele beweging: de omheining (Thema) gaat van niet-gespecificeerde Herkomst naar GEOPEND. De volledige formule voor (55) is dan (60):

60) LET (JOHN, GOPOSIT (THE BIRD, THE CAGE, z))

Means: CAUSE (JOHN, GO_{ident} (THE CAGE, y, OPEN))

Volgens dit model kunnen we dan de voorbeelden 49-54 verklaren: in plaats van 59) nemen we 61) aan:

61) *Let x go from one's controll by ungrasping x*

met het neologisme *ungrasp* dat ik uit noot 9 van Jackendoff (1976, 108) gehaald heb en dat we kunnen vertalen met *ont-grijpen* (Italiaans: *dis-afferrare*). De parafrase van *lasciare x* in deze zin is dan: *x* uit zijn macht (beheersing) laten gaan door *x* te ont-

grijpen (dat wil zeggen door op te houden x vast te houden, te omklemmen, te ondersteunen, voort te duwen, enzovoorts). De formule voor 52) wordt dan (62):

- 52) *Il cane lascia la preda* 'de hond laat de prooi los'
62) LET (IL CANE, GO_{posit} (LA PREDI, IL CANE, z))
Middel: CAUSE (IL CANE, GO_{ident} (LA PREDI, FIXUS, LAXUS))

Deze formule kan in het Italiaans op verschillende manieren gelexicaliseerd worden, zie 63-65:

- 63) *Lasciare la preda*
64) *Lasciare andare la preda*
65) *Lasciare libera la preda*

In (54) wordt alleen de tweede regel gelexicaliseerd, met een niet-gespecificeerd Thema, dus als in (66):

- 54) *Il cane lascia la presa* 'de hond laat de greep los'
66) CAUSE (IL CANE, GO_{posit} (x, FIXUS, LAXUS))

Conclusie

De ruimte ontbeekt hier om een lange conclusie te geven. Bovendien zijn er uitvoeriger en gedetailleerder analyses nodig voor we de theoretische vraag kunnen beantwoorden die aan het begin gesteld is. Die was: hoe kunnen we het verband dat er moet bestaan tussen de verschillende deelbetekenissen van een lexical item zodanig formuleren dat het als een ongedeelde item geaccepteerd kan worden. Ik had gezinspeeld op de soorten verbanden die binnen de theorie van Jackendoff in een lexical item toegestaan zijn; we kunnen die nu noemen. Het zijn:

- 1) de relatie tussen causatief en niet-causatief: Jackendoff's voorbeeld: *I open the door / the door opens*; Italiaans voorbeeld: *il governo aumenta i prezzi / i prezzi aumentano* 'de regering verhoogt de prijzen / de prijzen gaan omhoog';
- 2) de relatie tussen de verschillende locatieve modi: positioneel wordt possessief, identificerend of circumstantieel;
- 3) de relatie tussen gespecificeerde en niet-gespecificeerde variabele: *lascia la preda / lascia la presa*, of tussen variabele en geïncorporeerde constante. Jackendoff's voorbeeld: transitief *mangiare* 'eten' / intransitief *mangiare* (dat is dan *mangiare* CIBO 'VOEDSEL eten', met incorporatie van CIBO).

Ik wil niet beweren dat dit de enige soorten relatie tussen deelbetekenissen van een lemma zijn die in de theorie geaccepteerd kunnen worden. Ik denk verder nog aan de relatie tussen CAUSE en LET, en aan de relatie tussen GO (NP₂, Y, NP₃) en STAY (NP₂, NP₃), als mogelijke kandidaten voor een verband zoals hier bedoeld wordt. En verder is er ook nog de relatie tussen primaire en secundaire functie. In een meer uitgewerkt lexicaal systeem zouden we verder nodig hebben:

- 1) een richting tussen deze verbanden, bijvoorbeeld Positioneel gaat naar Possessief, maar niet omgekeerd;
- 2) een relatieve waardering van de verscheidene relaties.

Met deze theoretische middelen zouden we diachrone voorspellingen kunnen doen. De vorming van nieuwe deelbetekenissen voor een lemma kan namelijk opgevat worden als een speciaal soort woordvormingsregel. Zo'n regel heeft twee functies: *a)* het is een instructie om nieuwe woorden te vormen, in ons geval nieuwe deelbetekenissen; *b)* het is een recept om bestaande woorden te analyseren, in ons geval relaties tussen verschillende deelbetekenissen. Dit theoretische vooruitzicht, dat een heel onderzoeksprogramma bevat, moge dienen als conclusie, en ook een beetje als excuus voor dit korte hoofdstuk over het werkwoord *lasciare*.

Appendix:

Hier volgt de lijst van kleinere constructies.

a) NP₁ *lascia*. Dit type komt niet voor in het corpus, dat kennelijk een descriptief taalgebruik selecteert. Het is frequent in het mondelinge taalgebruik, speciaal als gebiedende wijs. Als we de woordenboeken moeten geloven, vinden we het ook in sommige kaartspelen in de zin van 'passen' en als scheepvaartterm. Vergelijk ook de titel van de quiz *Lascia o raddoppia* 'Stoppen of verdubbelen'. Al deze gevallen kunnen eventueel verklaard worden als voorbeelden van een van de constructies van (1) waarbij het argument dat met NP₂ overeenkomt niet-gespecificeerd is, of ook geïncorporeerd kan zijn (bijvoorbeeld in de vorm van L'ANCORA 'het anker').

b) NP₁ *si lascia con* NP₂. Zie boven, voorbeeld 30).

c) NP₁ *lascia* NP₂ *per* NP₃ (of *per* VP).

De voorbeelden zijn:

67) *avevano lasciato la macchia per un bosco di elci* 'ze hadden het struikgewas verlaten voor een bosje steeneiken'

68) *avevo lasciato il paese per sposarmi a Roma* 'ik had mijn dorp verlaten om in Rome te trouwen'

Vooral in het eerste geval zou ik geneigd zijn een syntactische analyse met drie posities voor te stellen. Semantisch hebben we het type 1a met daarbij nog een secundaire propositie die de bedoeling aanduidt.

d) misschien: NP₁ *lascia* NP₂ *che* S. Dit is een mogelijke structuur voor

69) Cio. 182.19 *Lasciatemi che l'ammazzo* 'laat me gaan, dan sla ik hem dood'

hoewel het vervolg:

70) [...] *lasciatemi, voglio ammazzarlo* 'laat me gaan, ik wil hem doodslaan'

eerder duidt op type 1f plus een causale zin.

e) NP₁ *lascia* NP₂ *a* VP. Zie boven, voorbeeld (44).

f) NP₁ NP₂ *a* PP (of VP).

De voorbeelden zijn:

71) *ecco 500 lire, te le lascio in deposito.* 'hier is 500 lire, die geef ik je in bewaring'.

72) *quelle giornate gli avevano lasciato parecchi enigmi da sciogliere.* 'die dagen hadden hem heel wat raadsels opgegeven om op te lossen'.

Voor de analyse, zie type 1c.

g) NP₁ *lascia* NP₂ NP₃. het voorbeeld is:

73) *Questa il Gesuita la aveva rivista ieri, ragazza, dopo averla lasciata piagnucolosa bambina sette anni fa.* 'Haar had de jezüiet als jongedame teruggezien na haar zeven jaar tevoren als huilerig kind te hebben achtergelaten'

Deze constructie lijkt op sommige constructies van type 2, maar niet overal is dan NP mogelijk in plaats van AP. Voorbeeld:

74) *la zona fu lasciata vasto deserto* 'Het gebied werd als een uitgestrekte woestijn achtergelaten'

h) NP₁ *lascia* NP₂ AP PP voorbeeld:

75) *uno di questi signori vien lasciato stecchito sulla propria poltroncina* 'een van die heren wordt mordsdood achtergelaten in zijn eigen stoel'.

Deze constructie is interessant omdat hij semantisch type 2 en type 4 combineert in verschillende locatieve modi:

i) NP₁ *lascia* NP₂ PP, waarin PP in plaats van een AP staat.

Voorbeeld:

76) *Giovanni andò a comprare i biglietti e ci lasciò con le valigie, li, nel mezzo della stazione.* 'Giovanni liet ons midden op het station achter met de koffers'.

Ik interpreteer met enige aarzeling *con le valigie* als equivalent van *munito di valigie* 'voorzien van koffers'. In dat geval hebben we opnieuw een combinatie van een variant van type 2 en type 4.

k) De constructies met een infinitief, waar *si* als accusatief optreedt terwijl er ook nog een andere NP in de zin is. Vergelijk bijvoorbeeld het geval *Padre Pirrone lasciò esaurirsi le turpitudini* 'Padre Pirrone liet de verwensingen uitrazen' met een geval waar *si* ontbreekt: *non lo lasciarono allontanare dall'accampamento* 'Ze lieten hem zich niet verwijderen/niet weglopen van het kamp'. Het eerste voorbeeld is in strijd met de opmerking van M.F. van Tiel-Di Maio (1977, p. 60 ss.) dat reflexieve constructies geblokkeerd zijn na *fare* en *lasciare*. Haar interpretatie (pers. med.) volgt het voorbeeld *Lascia Paolo suonare il piano* 'laat Paolo pianospelen', dat analoog is aan *Vedo Paolo suonare il piano* 'ik zie Paolo pianospelen', waar we op een bepaald stadium van de derivatie het type *lasciare* NP VP hebben (of NP S in haar model). In deze structuur treedt geen "V-Raising" op en de VP blijft in stand. We zouden dus een onderliggende constructie *Padre Pirrone lasciò le turpitudini esaurirsi* moeten aannemen, met daarna een stylistische inversie tussen NP en V. Het afwijkende feit is dan niet de aanwezigheid van *si*, maar dat de constructie van *lasciare* het model van *vedere* volgt en niet dat van *fare*. Deze constructie lijkt uitgesloten te zijn in het huidige standaard-Italiaans, maar is toegestaan in sommige regionale varianten.

Bibliografie

- Boer, Minne G. de & M. Francesca van Tiel-Di Maio. 'To Raise or Not to Raise', in F. Albano Leoni & M. R. Pigliascio (red.). *La grammatica. Aspetti teorici e didattici*, Atti del IX Congresso Internazionale di Studi della SLI-Società di Linguistica Italiana (Roma 31 maggio-2 giugno 1975). Roma: Bulzoni, 1979, vol. III: 417-444.
- Gruber, Jeffrey S. *Lexical Structures in Syntax and Semantics*. Amsterdam: North-Holland, 1976.
- Hust, Joel R. & Michael K. Brame. 'Jackendoff on Interpretative Semantics: a Review of "Semantic Interpretation in Generative Grammar" by R. Jackendoff' *Linguistic Analysis*, 2 (1976): 243-277.
- Jackendoff, Ray S. *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. Cambridge MA: The MIT Press, 1972.
- _____. 'Toward an Explanatory Semantic Representation' *Linguistic Inquiry*, 7 (1976): 89-150.
- Talmy, Leonard. 'Semantic Causative Types', in M. Shibatani (ed.). *Syntax and Semantics*, volume 6, *The Grammar of Causative Constructions*. New York: Academic Press, 1976: 43-116.
- Tiel-Di Maio, M. Francesca van. 'Sulle costruzioni impersonali in italiano, con particolare riguardo alle causative', ongepubliceerd manuscript. Utrecht, maart 1977.